

การสร้างแนวคิดและการกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก

Creation of concepts and formulation of Musical theatre : Thon Rak

ณรงค์ฤทธิ์ เชาว์กรรม* จินตนา สายทองคำ ศุภชัย จันทร์สุวรรณ

Narongrit Chaokam*, Jintana Saitongkum, Supachai Chansuwan

สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Program in performing Arts, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasipa Institute

รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ที่ปรึกษาหลักวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขานาฏศิลป์

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Associate Professor Dr., Doctoral Thesis Advisor, Bunditpatanasilpa

รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Associate Professor Dr., Doctoral Thesis co-Advisor, Bunditpatanasilpa

Narongrit.chao@gmail.com

Received: October 19, 2022 Revised: December 13, 2022 Accepted: December 15, 2022

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อวิเคราะห์การสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก 2) เพื่อวิเคราะห์การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารวิชาการ สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนศึกษาและชมวีดิทัศน์การแสดงละครเพลงรพีพร ตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2496-2538 นำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์สู่การสร้างแนวคิดและการกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก

ผลการศึกษาพบว่า 1) การสร้างแนวคิดละครเพลงเรื่อง โทนรัก จากการศึกษาละครเพลงของรพีพร มุ่งเน้นการนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตและความรักของหนุ่มสาวที่มีฐานะที่แตกต่างกัน สอดแทรกแนวคิดการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำไทพอเพื่อให้ผู้ชมได้รับสุนทรียะศิลป์ทางการแสดง และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการออกแบบฉาก โดยสามารถนำเสนอที่ต่าง ๆ ที่ระบุในการแสดงละคร สู่การสร้างความสำเร็จจริงผสมผสานในการแสดง สร้างความตระหนักรู้ในการเห็นคุณค่าของตนเองแก่ผู้ชมทุกช่วงวัย 2) การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่อง โทนรัก มีรูปแบบการแสดงหลักคือ “ร้อง เล่น เต้น ระบำ” โดยคำว่า **ร้อง** หมายถึง การดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงสลับการพูดเจรจา **เล่น** หมายถึง การดำเนินเรื่องแบบอย่างละคร **เต้น** หมายถึง การรำ/เต้นเดี่ยว รำ/เต้นคู่ โดยใช้ท่าทางแบบนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย **ระบำ** หมายถึง การใช้ท่าทางนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยผู้แสดง 2 คนขึ้นไป หรือเป็นหมู่คณะ อาจทำท่าทางเดียวกันพร้อมเพรียงกัน หรือแตกต่างกันตามทำนองเพลง การแสดงแบ่งออกเป็น 3 ฉากคือ

ฉากที่ 1 โทนทุ่ง สู่ถึงภูมิหลังของตัวละครที่มีความผูกพันกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำไทพอ

ฉากที่ 2 โทนกรุง สู่ถึงการเดินทางเข้าสู่เมืองกรุงเพื่อความรักในอาชีพ

ฉากที่ 3 โทนรัก สู่ถึงการตัดสินใจเพื่อสิ่งที่รัก

คำสำคัญ: ละครเพลง โทนรัก การสร้างแนวคิด

Abstract

The article aimed to analyze a creation of the concept of the musical play Tonruk and to formulate the style of the play in question. Data were obtained from academic documents, an interview of experts, studying and viewing of the videos on the musical plays from 1953-1994. All acquired data were then analyzed and synthesized to formulate the concept of the musical play. The study found that 1) the musical play by Rapeeporn was aimed to portray life and love of the young with different status, to present the ideas of conserving the folk performance to give the audiences the aesthetic sense and to introduce the technology to design scenes based on the play being performed. 2) The styles of the play performance in Tonruk had main features of ‘sing, play, dance, and a special type of dance called Rabum’. The term, ‘sing’ described the action accompanied by singing, and talking in an alternate manner. ‘Play’ referred to the dramatic action. ‘Dance’ meant folk dance, single dance, dance in pair. ‘Rabum’ meant the use of Thai dramatic dance and contemporary dance performed by two dancers, or a group of actors.

The performance or action was divided into three scenes. Scene one: Tone Tung embodied the background of the characters who were closely tied to the folk dance, Rumtone. Scene two: Tone Krung elaborated the journey to the city thanks to one’s occupation. Scene three: Tone Ruk explained a decision for what one loved.

Keywords: Musical Play, Love Tone, Creation of Concepts

บทนำ

ละครเพลง เป็นศิลปะการแสดงที่บดละครใช้เสียงการขับร้องเพลงหรือลำนำทำนองดนตรีในการเล่าเรื่องราวหรือดำเนินเรื่องราวที่เกิดขึ้นตามบทละครที่กำหนด บางครั้งเป็นดนตรีผสมผสานเข้ากับฉาก นักแสดงมีการร้องสดกับดนตรีและมีการเต้นกับบทเพลงเป็นฉาก ๆ (Thomas Schumacher & Kurtti, 2008) จากลักษณะเฉพาะของรูปแบบละครเพลงปรากฏให้เห็นว่ามีการผสมผสานทักษะการร้อง ทักษะการเต้น และทักษะการแสดงเข้าด้วยกัน จนทำให้การแสดงละครเพลงเป็นการบูรณาการศิลปะการแสดงที่มีความหลากหลายสู่รูปแบบการแสดงที่น่าสนใจ

ละครเพลงของไทยเกิดขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2474 โดยคณะละครของเอกชน ชื่อคณะจันทโรภาสของนายจวงจันทน์ จันทร์คณา (พรานบุรพ์) การแสดงระยะแรกเรียกว่าละครร้อง เนื่องจากใช้เพลงไทยเดิมประเภทสองชั้นและเพลงตัดประกอบการแสดงอย่างละครร้องแบบปรีดาสัย ต่อมาพรานบุรพ์ได้นำเพลงไทยเดิมที่มีการเอื้อนทำนองมาใส่เนื้อเต็มและดัดแปลงเพลงไทยเดิมบางเพลงให้มีลักษณะเป็นแนวเพลงสากลและนำเพลงไทยสากลที่มีทำนองสากลมาใส่เนื้อร้องภาษาไทยและเพลงไทยสากลที่พรานบุรพ์แต่งขึ้นใหม่มาประกอบการแสดง (กัลยรัตน์ หล่อมนิพนธ์, 2535) ต่อมาในปีพุทธศักราช 2496 ได้เกิดละครเพลงของ

รพีพรหรือ สุวัฒน์ วรดิลก ศิลปินแห่งชาติ พุทธศักราช 2534 สาขาวรรณศิลป์ โดยละครเพลงของรพีพรได้แรงบันดาลใจจากการชมการแสดงละครร้องของพรานบุรพ์ ทำให้เกิดแนวคิดในการสร้างละครเพลงประกอบการร้องเพลงในการฉายภาพยนตร์รอบปฐมทัศน์ (อัจฉราวรรณ ภูสิริวิโรจน์, 2543) จากแรงบันดาลใจดังกล่าวทำให้เกิดเป็นละครเพลงของรพีพร

ละครเพลงของรพีพร มีรูปแบบการแสดงที่ใช้ผู้แสดงเพศชายและหญิง ตัดตัวตลกที่ติดตามพระเอกออก ปรับเนื้อเรื่องตามยุคสมัยโดยการนำเสนอเรื่องราวที่สร้างมาจากจินตนาการ ตำนาน พงศาวดาร เรื่องราวชีวิต บทพระราชนิพนธ์ และภาพยนตร์ต่างชาติ สอดแทรกแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ การเมือง ตลอดจนทัศนคติทางสังคม ดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงรูปแบบเพลงไทยสากล สลับการพูดด้วยคำประพันธ์ที่มีความหลากหลาย บรรเลงเพลงด้วยเครื่องดนตรีสากลและเพลงไทยสากล ใช้ฉากที่มีความสมจริง ละครเพลงของรพีพรที่ได้รับความนิยมด้วยกันอยู่หลายเรื่อง เช่น สวรรค์มืด นิमितสวรรค์ เป็นต้น ทั้งนี้เรื่องราวที่นำมาสร้างเป็นละครเพลงของรพีพรจะเป็นเรื่องราวที่รับรู้อย่างแพร่หลายหรือเป็นวรรณกรรมภายหลังละครเพลงของรพีพรลดความนิยมไปตามยุคสมัย แต่เรื่องราวละครเพลงของรพีพร ยังคงเป็นที่เล่าขานในแวดวงการแสดงและการศึกษาอย่างต่อเนื่องสืบมา

จากข้อมูลและความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจจากละครเพลงของรพีพรที่ได้รับความนิยมเมื่อครั้งอดีตโดยเป็นละครเพลงที่นำเสนอความบันเทิง สนุกสนานรวมทั้งการสอดแทรกข้อคิดต่าง ๆ สู่แนวคิดการสร้างละครเพลงโดยมีรูปแบบการแสดงหลักคือ “ร้อง เล่น เต้น ระบำ” และองค์ประกอบการแสดงที่ผสมผสานศิลปะการแสดงแขนงต่าง ๆ ประกอบด้วย นาฏศิลป์ไทย และการเคลื่อนไหวร่างกายแบบนาฏศิลป์ตะวันตก ผ่านการดำเนินเรื่องราวของตัวละครและสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนวิทยาการทางเทคโนโลยีที่ใช้ในการแสดงให้เกิดความบันเทิง และเพื่อให้การสร้างละครเพลงครั้งนี้เป็นแนวทางการสร้างสรรค์ทางการแสดงนาฏศิลป์ที่มุ่งเน้นประโยชน์ทั้งด้านความงามทางสุนทรียะและความบันเทิง เป็นการอนุรักษ์ ต่อยอดวัฒนธรรม พัฒนาสังคมและพัฒนาคนในชาติให้เกิดความรัก ตระหนักรู้และภาคภูมิใจในความเป็นไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก
2. เพื่อวิเคราะห์การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก

ขอบเขตจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาละครเพลงของรพีพร ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2496-2538 โดยทำการศึกษาด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้ โดยผู้วิจัยดำเนินการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการแสดงละครเพลงของรพีพร เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแนวคิดและกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร วิชาการ ประกอบด้วย หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับละครเพลง

รพีพร ดำเนินการสัมภาษณ์ ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับละคร เพลง ตลอดจนศึกษาและชมวีดิทัศน์การแสดงละครเพลงรพีพร เพื่อให้ข้อมูลดังกล่าวครอบคลุมประเด็นและเนื้อหาที่ทำการศึกษาโดยมีการตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะเพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้ศึกษามีความถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ นำสู่กระบวนการสร้างแนวคิดและการกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การกำหนดแนวคิดและรูปแบบการแสดง
 - 1) การกำหนดแนวคิดการแสดง
 - 2) การกำหนดรูปแบบการแสดง
2. การสร้างสรรค์องค์ประกอบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก
 - 1) การสร้างสรรค์บทละคร
 - 2) การสร้างสรรค์ ดนตรีประกอบการแสดง
 - 3) การคัดเลือกผู้แสดง
 - 4) การออกแบบลีลา
 - 5) การออกแบบเครื่องแต่งกาย
 - 6) การออกแบบอุปกรณ์ประกอบการแสดง
 - 7) การออกแบบพื้นที่เวทีและฉากในการแสดง
 - 8) การออกแบบแสง และเทคนิคพิเศษ

เมื่อกระบวนการสร้างสรรค์ละครเพลง เรื่องโทนรัก ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว จากนั้นผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางเพื่อยืนยันและตรวจสอบข้อมูล พร้อมทั้งเผยแพร่การแสดง โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group)
- 2) เผยแพร่การแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก
- 3) ความพึงพอใจและความคิดเห็นของผู้ชมที่มีต่อละครเพลง เรื่อง โทนรัก

จากการศึกษาผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยการเขียนรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย จัดทำรูปแบบสรุปผล สรุปผล และบทความวิจัยตามลำดับ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง โดยมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ละครเพลง เช่น รูปแบบและองค์ประกอบการแสดง ตลอดจนการสอดแทรกแนวคิดในการสร้างสรรค์
2. แบบบันทึกข้อมูลในการประชุมกลุ่มย่อย โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ละครเพลง จำนวน 7 คน เพื่อยืนยันข้อมูลการวิจัย ตลอดจนขอเสนอแนะให้ผลการวิจัยสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
3. แบบสอบถามความพึงพอใจ ของผู้ชมการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก จำนวน 100 คน ภายหลังจากการชมการแสดง โดยนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ประกอบกับผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาละครเพลงของรพีพร จากปี พุทธศักราช 2496–2538 จำนวน 11 เรื่อง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏ เช่น วิทยุทัศน์การแสดง หนังสือ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ซึ่งสามารถสรุปได้ 2 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดการแสดงละครเพลง และรูปแบบการแสดงของรพีพร ดังนี้

1. การวิเคราะห์การสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก

1.1. แนวคิดการแสดงละครเพลง ของรพีพร

จากการศึกษาละครเพลงของรพีพร พบว่า แนวคิดของละครเพลงรพีพรนั้นเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่สร้างมาจากจินตนาการ ตำนาน พงศาวดาร เรื่องราวชีวิต บทพระราชนิพนธ์ บทพระนิพนธ์ และภาพยนตร์ต่างชาติ โดยสอดแทรกการตระหนักรู้คุณค่าด้านต่าง ๆ ไว้ในเนื้อเรื่องของละครเพลง เช่น คุณค่าด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ คุณค่าทางการเมือง คุณค่าด้านทัศนคติที่ดีทางสังคม คุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น จากประเด็นดังกล่าววิเคราะห์สรุปแนวคิดในการนำเสนอการแสดงละครเพลงของรพีพร จากทั้งหมด 11 เรื่อง ดังนี้

ตารางที่ 1 แนวคิดและข้อคิดที่ปรากฏในการแสดงละครเพลงของรพีพร

ที่	ชื่อเรื่อง	แนวคิดของเรื่อง	ข้อคิด
1	นิมิตสวรรค์	จินตนาการ	ความซื่อสัตย์
2	ฉางกาย	พงศาวดาร	ความซื่อสัตย์
3	มนตร์รักนวลจันทร์	ตำนาน/เรื่องเล่า	การละกิเลส
4	มโนห์ราถวายตัว		การให้อภัย
5	ศกุนตลา	บทพระราชนิพนธ์และ บทพระนิพนธ์	การเชื่อมั่นในรักแท้
6	สาวเครือฟ้า		การเสียชีพแต่ไม่เสียสัตย์
7	เวนิสวานิช		ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์
8	ขวัญใจจอมโจร	เรื่องราวชีวิต	การให้อภัย
9	ท่าฉลอม		การยึดมั่นถือมั่น
10	สวรรค์มืด	ภาพยนตร์ต่างชาติ	ความซื่อสัตย์
11	เงือกน้อย		การเสียสละ

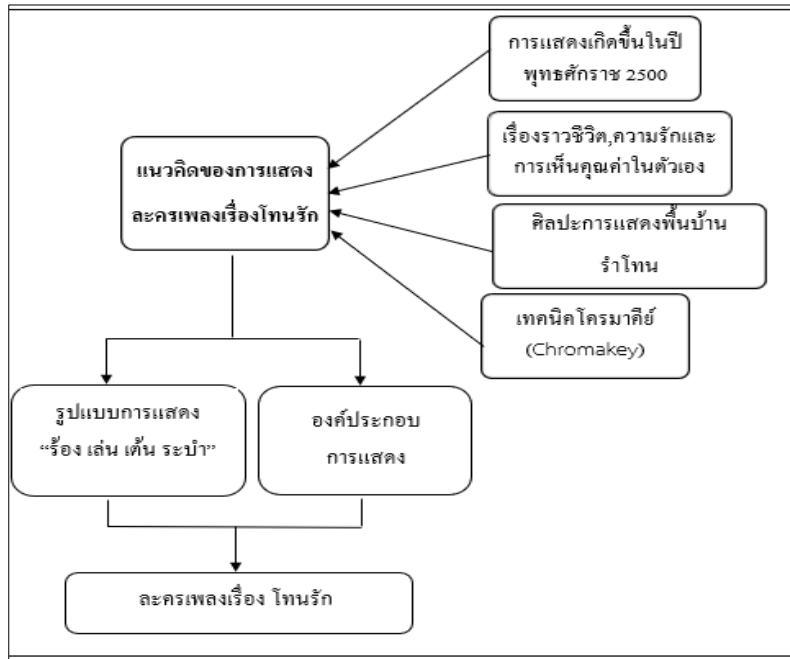
จากตารางที่ 1 ละครเพลงของรพีพรประกอบด้วยแนวคิดของเรื่อง 6 แนวคิด คือ 1) จินตนาการ 2) พงศาวดาร 3) ตำนาน/เรื่องเล่า 4) บทพระราชนิพนธ์และบทพระนิพนธ์ 5) เรื่องราวชีวิต 6) ภาพยนตร์ต่างชาติ โดยแต่ละเรื่องปรากฏข้อคิดแต่ละด้าน คือ 1) ความซื่อสัตย์ 2) การละกิเลส 3) การให้อภัย 4) การเชื่อมั่นในรักแท้ 5) การเสียชีพแต่ไม่เสียสัตย์ 6) ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ 7) การยึดมั่นถือมั่น 8) การเสียสละ

1.2 การสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลง เรื่องโทนรัก

จากข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับละครเพลงพีรช้างต้นทำให้ผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจจากความนิยมของละครเพลงของรพีพรเมื่อ ปีพุทธศักราช 2496-2538 ที่มีรูปแบบและองค์ประกอบการแสดงที่มีสุนทรีย์ ศิลป์นำสู่การสร้างสรรคละครเพลงเพื่อเป็นแนวทางการสร้างสรรค์การแสดงที่มุ่งเน้นประโยชน์หลากหลาย ทั้งด้านความงามทางสุนทรีย์และความบันเทิง ซึ่งนับว่าเป็นการอนุรักษ์ต่อยอดวัฒนธรรม ส่งเสริมและกระตุ้นให้คนในชาติตระหนักรู้และภาคภูมิใจในความเป็นไทย

จากแนวคิดของละครเพลงพีร ผู้วิจัยจึงได้นำมาสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก คือ

1) กำหนดยุคสมัยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในการแสดงให้เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2500 ดำเนินเรื่องด้วยเรื่องราวชีวิตความรักของหนุ่มสาวที่สะท้อนถึงความแตกต่างของฐานะชาติตระกูลและการเป็นอยู่
2) การเห็นคุณค่าในตนเอง 3) สอดแทรกแนวคิดการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงรำโทนที่เป็นการสะท้อนทัศนคติทางสังคมการเมืองที่ปลูกฝังไว้ในยุคสมัย โดย อมรา กล้าเจริญ (2553) กล่าวว่า รัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนให้มีการเล่นรำโทนเพื่อใช้เพลงโทนเป็นสื่อให้ประชาชน ปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาล เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย และให้ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ร่วมเล่นรำโทนกับชาวบ้าน จึงมีเพลงรำโทนเป็นสื่อเชิญชวนให้ปฏิบัติตามนโยบาย รัฐนิยมแพร่หลายและร้องเล่นผสมผสานกับเพลงรำโทนของชาวบ้านในท้องถิ่น เช่น เพลงไตรรงค์ของไทย เพลงแปดนาฬิกา เพลงชาติศาสนา เพลงเชื่อนำของชาติ เพลงเราสนับสนุน ป. พิบูลสงคราม และเพลงสวน้อยเอวกลม เป็นต้น จึงทำให้รำโทนเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการส่งเสริมให้คนในชาติเกิดความรักในการรักชาติ 4) แนวคิดการใช้เทคนิคการตัดต่อวีดิทัศน์แบบ โครมาคีย์ (Chromakey) คือ การถ่ายวิดีโอโดยใช้ฉากหลังเป็นสีใดสีหนึ่ง และใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เจาะหรือตัดสีนั้นออกไปจากวิดีโอ ทำให้ภาพในวิดีโอส่วนนั้นโปร่งใส สามารถที่จะนำภาพนิ่งหรือวิดีโออื่น ๆ มาใส่เป็นฉากหลังได้ การถ่ายทำแบบโครมาคีย์ จึงมีประโยชน์ด้านความประหยัดที่ไม่ต้องสร้างฉากจริง หรือไม่ต้องเดินทางไปถ่ายทำในสถานที่จริง หรือเป็นสถานที่ที่เข้าถึงได้ยากหรือเข้าถึงไม่ได้ หรือแม้แต่ฉากจำลองที่ทำจากโปรแกรมสามมิติและแอนิเมชัน ประโยชน์ที่สรุปประโยชน์ของ Chromakey ได้ดีที่สุดก็คือ “การสร้างสิ่งที่เป็นไปไม่ได้” (ธันวิน ฌ นคร, 2565) ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบของเทคโนโลยีดังกล่าว พบว่า Chromakey สามารถนำมาใช้ในการออกแบบฉากในการสร้างสรรค์ละครเพลงโดยสามารถนำสถานที่ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในละคร ซึ่งสามารถสรุปออกมาในรูปแบบแผนผัง ดังนี้

ภาพที่ 1 แนวคิดของการแสดงละครเพลงเรื่อง โทนรัก

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการแสดงละครเพลงของรพีพรที่ได้รับความนิยมเมื่อปีพุทธศักราช 2496-2538 ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาความสำคัญดังกล่าวเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดง ละครเพลงเรื่อง โทนรัก เพื่อสุนทรีย์และความบันเทิง ตลอดจนการอนุรักษ์ต่อยอดวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ผู้ชมได้ตระหนักรู้การเห็นคุณค่าในตัวเอง เนื่องด้วยละครเพลงเป็นศาสตร์ที่ผสมผสานศิลปะการแสดงที่หลากหลาย พร้อมทั้งสอดแทรกข้อคิดเพื่อให้ผู้ชมทุกช่วงวัยสามารถชมการแสดงละครเพลงได้

2. การวิเคราะห์การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก

2.1 รูปแบบการแสดงละครเพลงของรพีพร

จากการศึกษาพบว่าละครเพลงรพีพรมีรูปแบบการแสดงที่ใช้วิธีการดำเนินเรื่องด้วยเพลงตลอดทั้งเรื่องและบางเรื่องอาจแทรกด้วยการเจรจา ผู้แสดงคือผู้ชายและผู้หญิง ไม่ปรากฏตัวตลกที่ติดตามพระเอกมีวิธีการปรับเนื้อเรื่องตามยุคสมัย ดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง สลับการพูด บรรเลงเพลงด้วยดนตรีสากลและเพลงไทยสากล ใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่มีความหลากหลาย

2.2 การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลง เรื่อง โทนรัก

จากการศึกษาองค์ประกอบการแสดงละครเพลงของรพีพร ซึ่งประกอบด้วย แนวคิด รูปแบบการแสดง ผู้แสดง บทละคร เพลง เครื่องแต่งกาย ฉากที่ใช้ในการแสดง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์รูปแบบละครเพลง เรื่อง โทนรัก ดังนี้ 1) รูปแบบการแสดงตามแนวทางของละครเพลงรพีพรคือ ผู้แสดงคือผู้ชายและผู้หญิง 2) เรื่องราวเกี่ยวกับความรักสอดแทรกการตระหนักรู้คุณค่าเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม 3) การเห็นคุณค่าในตนเองของมนุษย์ เป็นปัจจัยภายในที่สำคัญ ซึ่งทำให้เกิดความสุขที่ยั่งยืน

เป็นปัจจัยมากกว่าปัจจัยภายนอก (มาลิณี จุโฑปะมา, 2553) ตลอดจนการสะท้อนวิถีชีวิตของ กรุงเทพมหานครในปี พุทธศักราช 2500 ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการแสดงของละครเพลง เรื่องโทนรัก ไว้คือ “ร้อง เล่น เต้น ระบำ” ดังนี้

- 1) ร้อง : การดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงสลับการพูดเจรจา
- 2) เล่น : การดำเนินเรื่องแบบอย่างละคร
- 3) เต้น : การรำ/เต้นเดี่ยว รำ/เต้นคู่ โดยใช้ท่าทางแบบนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย
- 4) ระบำ : การใช้ท่าทางนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยผู้แสดง 2 คนขึ้นไป หรือเป็นหมู่

คณะอาจทำท่าทางเดียวกันพร้อมเพรียงกัน หรือแตกต่างกันตามทำนองเพลง

ทั้งนี้นำเทคโนโลยีสื่อมัลติมีเดียในการสร้างฉากประกอบการแสดงคือ โครมาคีย์ (Chromakey) คือ การถ่ายวิดีโอโดยใช้ฉากหลังเป็นสีใดสีหนึ่ง และใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เจาะหรือตัดสีนั้นออกไปจากวิดีโอ ทำให้ภาพในวิดีโอส่วนนั้นโปร่งใส สามารถที่จะนำภาพนิ่งหรือวิดีโออื่น ๆ มาใส่เป็นฉากหลังได้ (ฉันทวิน ธร, 2565) การใช้เทคนิคดังกล่าวเป็นการสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้การแสดงละครเพลงเกิดมิติใหม่ที่ต่างไปจากเดิม เพื่อความบันเทิงและสุนทรียะทางการแสดงให้กับผู้ชมทุกช่วงวัย การแสดงแบ่งออกเป็น 3 ฉาก คือ

ฉากที่ 1 โทนทุ่ง สื่อถึงภูมิหลังของตัวละครที่มีความผูกพันกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำ โทน

ฉากที่ 2 โทนกรุง สื่อถึงการเดินทางเพื่อความรักในอาชีพ

ฉากที่ 3 โทนรัก สื่อถึงการตัดสินใจเพื่อสิ่งที่รัก

โดยผู้วิจัยขอแสดงการกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรักโดยเปรียบเทียบกับละคร เพลงของรพีพรดังนี้

ตารางที่ 2 การกำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก

รูปแบบการแสดงละครเพลงรพีพร	รูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก
<u>แนวคิด</u> 1) การอนุรักษ์ธรรมชาติ 2) ทศนคติที่ดีทางสังคม เช่น ความแตกต่างของฐานะ สถานภาพของชายและหญิงในปีประมาณ พุทธศักราช 2500	<u>แนวคิด</u> 1) แนวทางละครเพลงรพีพร 2) เรื่องราวความรัก 3) การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงรำโทน 4) การเห็นคุณค่าในตัวเอง 5) เรื่องราวที่เกิดขึ้นในปี พุทธศักราช 2500
<u>รูปแบบการแสดง</u> ดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงสลับการพูดเจรจา ด้วยร้อยแก้วและคำกลอนในรูปแบบการแสดงละครเพลง	<u>รูปแบบการแสดง</u> ดำเนินเรื่องรูปแบบ “ร้อง เล่น เต้น ระบำ” คือ 1) ร้อง : การดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงสลับการพูดเจรจา 2) เล่น : การดำเนินเรื่องแบบอย่างละคร

รูปแบบการแสดงละครเพลงรพีพร	รูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก
	3) เต้น : การรำ/เต้นเดี่ยว รำ/เต้นคู่ โดยใช้ท่าทางแบบนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย 4) ระบาย : การใช้ท่าทางนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยผู้แสดง 2 คนขึ้นไป หรือเป็นหมู่คณะ อาจทำท่าทางเดียวกันพร้อมเพรียงกัน หรือแตกต่างกันตามทำนองเพลง
<u>ผู้แสดง</u> นักแสดงที่มีคุณสมบัติดังนี้ 1) พื้นฐานความรู้ยิ่งมากยิ่งดี 2) บุคลิกเด่น (ไม่จำเป็นต้องหล่อหรือสวย) 3) ร้องเพลงได้ในเกณฑ์ดี 4) น้ำเสียงพูดหรือร้องชัดเจนค่อนข้างดัง 5) มีจิตวิญญาณของศิลปิน (อยู่บ้าง)	<u>ผู้แสดง</u> นักแสดงที่มีคุณสมบัติดังนี้ 1) เป็นผู้ที่มีกระแสนเสียงที่ไพเราะและมีทักษะด้านการร้องในระดับดี 2) มีทักษะนาฏศิลป์และทักษะการแสดงที่ดี 3) ไม่จำกัดเพศ 4) เป็นผู้ที่มีสุขภาพกายและใจ ที่สมบูรณ์แข็งแรง 5) เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
<u>บทละคร</u> ใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่ประกอบด้วย ร้อยแก้ว ร้อยกรอง (กลอนสุภาพ กาพย์ฉก 16 และกวีนิพนธ์)	<u>บทละคร</u> ประพันธ์บทขึ้นใหม่แบบนวนิยาย โดยใช้ลักษณะคำประพันธ์ คือ ร้อยแก้ว ร้อยกรอง (กลอนสุภาพ) และกลอนเพลง
<u>ดนตรี</u> บรรเลงเพลงดนตรีสากลประเภทแจ๊ส (JAZZ)	<u>ดนตรี</u> บรรเลงเพลงดนตรีสากล ผสมผสานดนตรีไทย คือ โทน ระนาด ขลุ่ยและดนตรีอิเล็กทรอนิกส์
<u>การออกแบบลีลา</u> ใช้ลีลาธรรมชาติและนาฏศิลป์	<u>การออกแบบลีลา</u> ใช้ลีลาธรรมชาติ (50%) ลีลานาฏศิลป์ไทย (30%) และ ลีลานาฏศิลป์ร่วมสมัย (20%)
<u>ฉาก</u> ใช้ฉากกึ่งเสมือนจริง บางครั้งไม่ปรากฏการใช้ฉากประกอบการแสดง เป็นการจินตนาการตามความคิดของผู้ชมการแสดง	<u>ฉาก</u> ใช้ฉากกึ่งเสมือนจริงผสมผสานสื่อประสม มัลติมีเดีย และเทคนิคโครมาคีย์
<u>เครื่องแต่งกาย</u> แต่งกายตามบุคลิกและฐานะของตัวละครในสมัยนั้น (ปี พ.ศ. 2500)	<u>เครื่องแต่งกาย</u> แต่งกายตามบุคลิกและฐานะของตัวละครในปี พ.ศ. 2500 โดยกำหนดสีตามทฤษฎีความหมายของสีที่ครอบคลุมแนวคิดและรูปแบบการแสดง

จากตารางข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการสร้างสรรค์ละครเพลง เรื่องโทนรักตามแนวทางละครเพลงของรพีพร แต่ในขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ได้เพิ่มเติมในการสร้างแนวคิดและกำหนด

รูปแบบการแสดงจากประสบการณ์ของผู้วิจัย ซึ่งประกอบด้วย การสร้างแนวคิดการแสดงให้ปรากฏเรื่องราวของศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำไท่น สอดแทรกข้อคิดการเห็นคุณค่าในตัวเอง กำหนดรูปแบบการแสดงที่มุ่งเน้นลีลาท่ารำเป็นหลัก อีกทั้งการใช้ฉากกึ่งเสมือนจริงผสมผสานสื่อประสม มัลติมีเดีย และเทคนิคโครมาคีย์ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ละครเพลงอีกด้วย

เมื่อผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรักตามรูปแบบข้างต้นแล้วนั้น จึงกำหนดโครงเรื่องของละคร โดยใช้ทฤษฎีขององค์ประกอบละครของ อริส โตเติล ปราชญ์ชาวกรีกในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสต์ศักราช กล่าวไว้ในหนังสือกวีศาสตร์ (Poetics) ว่าละครประกอบด้วยองค์ประกอบ 6 ส่วน โดยเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้ คือ (1) โครงเรื่อง (2) ตัวละคร (3) ความคิด (4) ภาษา (5) เพลง (6) ภาพ (นพมาศ แวหงส์, 2550) ทั้งนี้ประพันธ์บทละครเพลงโดยใช้ฉันทลักษณ์ ประกอบด้วย ร้อยแก้ว กลอนแปด กลอนสุภาพและกลอนเพลง สื่อถึงเรื่องราวชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ฐานะ อาชีพ และบทบาททางสังคมของตัวละครที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครประมาณปีพุทธศักราช 2500 (ประมาณคริสต์ศักราช 1950-1959) ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของละครเพลงพีพร การสร้างสรรค์บทละครในครั้งนี้ได้สร้างโครงเรื่องจากเรื่องราวความรัก หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบที่ต้องเลือกกระทำของตัวละครเอก ผ่านตัวละครเหตุการณ์ สถานที่ ต่าง ๆ ตามบทละครที่ได้ประพันธ์ขึ้นใหม่ลำดับการแสดงดังนี้

1. การเปิดเรื่อง การแสดงละครเพลงเรื่องโทนรักเปิดเรื่องด้วยวิธีการแสดง 2 ลักษณะคือ

1) การบรรยายหรือใช้วิธีการพรรณนา ด้วยบทร้อยแก้ว เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ของเรื่อง

2) การแนะนำตัวละครเอก โดยนำลักษณะเด่นที่สำคัญของตัวละครเอก ด้วยการเปิดตัวตามท้องเรื่องและเหตุการณ์

2. การดำเนินเรื่อง ใช้วิธีการดำเนินเรื่องตามแนวทางของละครเพลงพีพร คือ แบ่งการดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลาที่เกิดขึ้นและการให้เหตุการณ์ต่าง ๆ ยึดติดอยู่กับตัวละครเอก (อัจฉรารวรรณ ภูสิริโรจน์, 2543) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การให้ตัวละครดำเนินเรื่องราวไปตามเหตุการณ์หรือสถานการณ์ของเรื่อง โดยคำนึงว่าดำเนินเรื่องราวเช่นนี้จะทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเนื้อหาของละครได้

2) การสร้างเหตุการณ์สำคัญหรือสถานการณ์สำคัญให้เกิดขึ้นกับตัวละครเอก โดยมุ่งให้ตัวละครเอกมีบทบาทสำคัญ

3. การคลี่คลายของเรื่อง เป็นการสร้างเหตุการณ์ให้มาถึงจุดปมปัญหาของเรื่อง จากนั้นตัวละครจะสามารถแก้ไข คลี่คลายปัญหาดังกล่าวได้

สรุปผล

จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1. แนวคิดละครเพลงเรื่องโทนรัก มาจากการศึกษาละครเพลงของรพีพร โดยมุ่งเน้นการนำเสนอแนวคิดเรื่องราวความรัก สอดแทรกการตระหนักรู้เรื่องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำไท่น และการเห็นคุณค่าในตัวเองเพื่อให้ผู้ชมได้รับสุนทรียะศิลป์ทางการแสดง โดยเรื่องราวในละครเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พุทธศักราช 2500 นำเทคโนโลยีมาใช้ในการออกแบบฉากในการสร้างสรรค์ละครเพลง

โดยระบุสถานที่ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในละคร ตลอดจนการสร้างความเป็นจริงได้อีกด้วย เข้าผสมผสานในการนำเสนอการแสดงให้ผู้ชมทุกช่วงวัยสามารถชมการแสดงละครเพลงเรื่องนี้ได้

2. รูปแบบการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรัก มีรูปแบบการแสดงคือดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง สลับการพูดใช้ดนตรีสากลประกอบการแสดง บทร้องมีลักษณะคำประพันธ์ที่มีความหลากหลายทางฉันทลักษณ์ โดยมีรูปแบบการแสดงหลักคือ “ร้อง เล่น เต้น ระบำ” หมายถึง การดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง ออกแบบลีลาจากท่ารำทางนาฏศิลป์ไทย เพื่อความบันเทิงและสุนทรียะทางการแสดงให้กับผู้ชมทุกช่วงวัย การแสดงแบ่งออกเป็น 3 ฉาก คือ

ฉากที่ 1 โทนทุ่ง สื่อถึง ภูมิหลังของตัวละครที่มีความผูกพันกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำโทน

ฉากที่ 2 โทนกรุง สื่อถึง การเดินทางเพื่อความรักในอาชีพ

ฉากที่ 3 โทนรัก สื่อถึง การตัดสินใจเพื่อสิ่งที่รักกับการค้นพบตัวตนและสัจธรรมของการดำเนินชีวิต

อภิปรายผล

จากการศึกษาการสร้างแนวคิดการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรักมีประเด็นที่สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้ คือละครเพลงเรื่องโทนรัก มีการนำเสนอแนวคิดจากเรื่องราวของชีวิตความรักระหว่างคนชนบทกับคนในเมืองหลวงที่มีความแตกต่างด้านฐานะ ความเป็นอยู่และวิถีชีวิต โดยเหตุการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดความเหลื่อมล้ำของสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2563) กล่าวคือ สถานภาพและชนชั้นทางสังคมของคนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อโอกาสในการเข้าสู่กระบวนการพัฒนาต่าง ๆ การปฏิบัติที่มีความแตกต่างจึงเกิดเป็นความไม่เท่าเทียมและเมื่อความไม่เท่าเทียมกันมีความชัดเจนจึงนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำที่สร้างปัญหาต่าง ๆ มากมายในสังคมไทย โดยเรื่องราวที่เกิดขึ้นในละครเพลงเรื่องโทนรักเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2500 ความชัดเจนทางโครงสร้างของการพัฒนาสังคมไทยยังคงไม่สมดุลและไม่ทั่วถึง ทำให้ผู้คนต้องดิ้นรนเดินทางสู่เมืองที่มีการพัฒนาเพื่อการอยู่รอด นอกจากนี้ยังพบแนวคิดของรำโทนที่ปรากฏในการแสดงละครเพลงเรื่องโทนรักที่เป็นการปลูกฝังค่านิยมการรักชาติของรัฐบาลในยุคสมัยนั้น ทั้งนี้การนำแนวคิดศิลปะการแสดงพื้นบ้านรำโทนสอดแทรกอยู่ในละครเพลงเรื่องโทนรัก เนื่องจากเป็นการสะท้อนแนวคิด 4DNA ของเอกพงษ์ ตรีตรง (2562) ผู้คิดค้นแนวคิดศาสตร์ 4 DNA กล่าวว่า “โลกกำลังเข้าสู่ยุค City Branding หากเราไม่เริ่มสำรวจอัตลักษณ์ประจำเมือง ก็จะถูกเมืองที่มีศักยภาพสูงหรือมีการลงทุนมากกว่ากลืนกินในไม่ช้า” <https://today.line.me/th/v2/article/Q79Mr0> ทั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่เป็นองค์ความรู้เฉพาะตัวเกิดการตกผลึกทางความรู้ สังสมสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดังที่ จริยา ปันทวัฏกุล และกิตติศักดิ์ ตีตา (2563) กล่าวว่า ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคนหรือที่เรียกว่า Tacit Knowledge ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ ความสามารถเฉพาะตัวหรือที่เรียกว่า พรสวรรค์ส่วนบุคคล ซึ่งสามารถแบ่งปันกับบุคคลอื่นได้โดยการสื่อสารในรูปแบบของวัจนะภาษาและอวัจนะภาษา เช่นการบันทึก การเล่าสู่กันฟัง หรืออาจเป็นการบันทึกในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ข้อเสนอแนะ

การสร้างสรรค์การแสดงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถสร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้ชม ดังนั้นผู้สร้างสรรค์ควรคำนึงถึงการสอดแทรกคุณค่าหรือข้อคิดที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีให้เกิดขึ้นหลังจากได้ชมการแสดง โดยการประเมินคุณภาพของผลงานของผู้ชม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมได้อย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กัลยรัตน์ หล่อมนิพนธ์. (2535). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทละครร้องของพรานบุรพ์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
- จริยา ปันทังกูร และกิตติศักดิ์ ตียา. (2563). การจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษา. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 10(3), (กันยายน-ธันวาคม 2563). 291.
- ฉันทิน ฌ นคร. (2565). *การสร้างสื่อวีดิทัศน์*. สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2565, จาก <https://www.deebuk.ac.th/krutop/p8-1.html>
- นพมาส แววหงส์. (2550). *ปริทัศน์ศิลปะการละคร*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลีณี จุฑาปะมา. (2553). การเห็นคุณค่าในตนเองนั้นสำคัญไฉน? และจะสร้างอย่างไร?. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 2(2), (กรกฎาคม-ธันวาคม). 13.
- สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2563). *โครงการศึกษาวิจัยประเด็นนโยบายเชิงลึกด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนและสังคมไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่หลังวิกฤตเศรษฐกิจ*. สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2565, จาก <http://social.nesdb.go.th/>
- อัจฉราวรรณ ภูสิริวิโรจน์. (2543). *พัฒนาการละครเพลงของรพีพร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร).
- อมรา กล้าเจริญ. (2553). *เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เอกพงษ์ ตรีตรัง. (2562). *แนวคิด 4DNA*. สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2565, จาก <https://today.line.me/th/v2/article/Q79Mr0>
- Schumacher, T and Kurtti, J (2008). *How Does the Show Go On*. New York: Disney Editions.